

**Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Науково-методичний відділ**

*Листок-сигнал серії
“Історичні постаті України”*

ГЕТЬМАН ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ

Донецьк 2002

Гетьман Петро Сагайдачний – один з найвидатніших діячів української історії, одна зі світлих постатей, яка назавжди залишиться в пам'яті народній.

“Сагайдачний – людина віри православної, греко-російської, шляхетського роду, в науці писемній серед інших не останній, у кмітливості лицарській примітний, до товариства військового доброзичливий, у чині козацькому з поміж інших знаменитий, у цнотах лицарських справний і бездоганно найперший”, – так характеризують Сагайдачного літописці – польський Єрлик і український Величко.

Про ранню біографію гетьмана збереглися скупі відомості, немає одноставної думки і про походження його прізвища.

Народився Петро Сагайдачний близько 1577-1578 рр. в селі Кульчицях на Самбірщині. Батько його – шляхтич православної віри, на ймення Конон або, по-малоросійськи, Конаш. Тому більшість дослідників схиляється до думки, що родове прізвище гетьмана – Конашевич, утворене від імені батька, а Сагайдачний – прізвисько, яке походить від татарського слова “сагайдак”, що означає “дикий козел”, а в переносному значенні – колчан для стріл, обтягнутий шкірою дикого козла. Загальновідомо, що попри родові прізвища за давніх часів існували також і прізвиська, які мали повноправне значення, а здебільшого і взагалі заміняли прізвища. Так сталося і з прізвиськом “Сагайдачний”, популярність якого серед козаків підкреслював Б. Грінченко.

Після здобуття домашньої початкової освіти Сагайдачний стає учнем першої у східнослов'янському світі слов'яно-греко-латинської академії в Острозі, яка поєднувала елементарну, середню й початки вищої шкіл. В Острозькій академії викладалися предмети “тривіуму” – граматики, риторика, діалектика, а також “квадривіуму” – арифметика, геометрія, музика, астрономія. Значна увага приділялась вивченню мов – грецької, латинської і особливо старослов'янської. До викладання залучались найкращі вчителі. Тобто, Петро Сагайдачний був високоосвіченою людиною, а атмосфера, яка оточувала його в острозький період, вплинула на формування його особистості.

На початку 90-х рр. юнак завершує навчання в академії і через деякий час влаштовується на службу домашнім вчителем до київського судді Яна Аксака. Близько 1595-1596 рр. через сімейні непорозуміння він опиняється серед запорожців і швидко стає загартованим воїном. Маючи неабиякі організаторські здібності, вольовий характер і безстрашну вдачу, впевнено пробивається до керівних посад у Запорізькому війську.

Становище українського козацтва перед виступом на історичний терен Петра Сагайдачного було вкрай сумне. На той час Україна перебувала під владою Польщі. 1596 року козаки з їхніми ватажками Лободою та Наливайком були жорстоко розбиті поляками. Протягом десяти років змінилося близько п'ятнадцяти козацьких старшин. Після усіх цих ватажків і виступив близько 1606 року в ролі гетьмана Петро Сагайдачний.

Отримавши гетьманську булаву, Сагайдачний всю енергію спрямував на вирішення невідкладних бойових завдань, а саме пішов війною на татар і турків, здійснивши цілий ряд дивовижних подвигів: 1605 року здобув

фортецю Варну, 1607 року гетьман спустошив два мусульманських міста – Очаків і Перекоп, 1608-1609 рр. зробив набіги на береги Анатолії. 1614 року козаки Сагайдачного заволоділи багатою і укріпленою гаванню Синопом, 1616 р. захопили турецьке місто Кафу, визволивши декілька тисяч невільників-християн.

Як підданий польсько-литовського королівства, Сагайдачний надавав значну військову допомогу Польщі в скрутні для неї хвилини. 1617 року врятував королевича Владислава, який потрапив в облогу під Москвою. 1621 року очолюване Петром Сагайдачним 40-тисячне військо зіграло вирішальну роль в розгромі Річчю Посполитою турецької армії під Хотином.

Жоден з козацьких ватажків не міг зрівнятися з Сагайдачним в умінні максимально використовувати бойові можливості запорізького війська. Як полководця його, насамперед, відзначала схильність до активних наступальних дій і широкого використання фактора раптовості. Досконало опанована Сагайдачним наука морських походів дозволила йому, як нікому іншому, зрозуміти важливість застосування згаданих складників воєнного мистецтва. Завдяки цьому гетьман зумів піти далі традиційного для козацтва способу ведення бою табором – тактики, результативної в обороні, але малопридатної в умовах масштабних воєнних операцій.

Гетьман Петро Сагайдачний виявив себе не тільки досвідченим і хоробрим полководцем, а й мудрим політиком. Воюючи з татарами і турками, Сагайдачний не забував про те, що й Польща була ворогом України, бо дедалі дужче і міцніше підгортала українське селянство під польських панів, утискувала православну віру, поширюючи католицтво. Але, водночас, гетьман розумів, що, маючи за спиною бусурманський Крим, неможливо виступати проти шляхти зі зброєю. Він вважав, що з Польщею треба боротися політичними методами, а інколи йшов на хитрість. Військову допомогу полякам козацьке військо надавало тільки при відповідних умовах, а саме: розширення козацької території, збільшення кількості козацького війська, скасування посади козацького старшого, який назначався над козаками польським урядом, офіційне визнання влади українського гетьмана, надання населенню України свободи віросповідання, визнання з боку Польщі судової та адміністративної автономії України. Польський уряд вимушений був йти на поступки й виконувати козацькі вимоги.

Розуміючи могутність російської держави і важливість добрих стосунків з царем Михайлом Федоровичем, Сагайдачний спорядив у Москву посольство на чолі з отаманом Петром Одинцем, доручивши йому передати цареві про свою готовність служити його царській величності у боротьбі проти мусульман. Цей крок гетьмана також сприяв тому, що польський уряд виконував угоди, укладені між ним і козаками.

Сагайдачний робить козацьку справу загальнонародною: з часу його гетьманування козаки виступають захисниками усієї української землі і водночас беруть під свою оборону православну віру, яку католицтво та унія силкувалися стерти з лиця землі. Сагайдачний добився того, що в Україні 1620 року з'явився власний митрополит та шість єпископів.

При висвяченні митрополита і єпископів було повернуто багато православних церков, монастирів та земель, одібраних раніше у православних уніатами і католиками. Відтоді козацтво і стало опорою православ'я на Україні, а український народ свідомо розпочав боротьбу за віру й народність.

Гетьман Петро Сагайдачний дбав і про розвиток культури, освіти в Україні.

1615 року спільно з ігуменом Києво-Печерського монастиря Є. Плетенецьким і вченим зі Львова І. Борецьким він заснував друкарню у Києві. Пізніше тут утворилось Київське українське братство, яке стало осередком культурного і освітянського життя України. З його іменем пов'язане народження славетної Київської колегії, що згодом стала Києво-Могилянською академією.

Гетьман Сагайдачний робив чималі внески на утримання монастирів і шкіл, оновлення церков, спорудив нову – при Флорівському монастирі у Києві.

Сагайдачний не залишив поза увагою і тих, хто проливав свою кров за віру, вітчизну і народ, а під кінець життя став непрацездатним. Для таких людей він залишив шпиталі та грошові внески для прожиття до кінця їхніх днів.

Про час кончини гетьмана є різні свідчення. Літопис повідомляє, що його застрелили турки 1620 року під Хотином, а тіло його поховали в Києві. Деякі дослідники вважають датою смерті Сагайдачного 1629 рік. Насправді гетьман помер 10 квітня 1622 року від рани отруйною стрілою, одержаної під час Хотинської битви. Достеменно згадка про смерть гетьмана є в поминальнику Київського Михайлівського Златоверхого монастиря.

Наслідки гетьманування Петра Сагайдачного були вельми вагомими. Він розширив козацьку територію і збільшив кількість свого війська до небачених доти розмірів, перетворив козацьку справу в загальнонародну. Відтоді козацтво оголило свої мечі, йдучи на ворогів не лише за свої особисті права, а й за інтереси всього пригніченого українського народу. Він заклав міцні підвалини для подальшого існування українського козацтва і накреслив програму його майбутніх дій.

За час своїх вторгнень у Крим і Туреччину Сагайдачний визволив із важкої неволі силу-силенну бранців-християн, а також людей інших вірувань.

Видатний український історик Михайло Грушевський писав: "Сагайдачний – видатний політик, що свідомо йшов до своєї мети – виборення своєму народові відповідного місця в польській державі, і здійснив справу (відновлення ієрархії), яка вкрила його безсмертною славою в очах українського суспільства". А український історик археолог та етнограф Володимир Антонович так охарактеризував діяльність гетьмана: "Своїм політичним тактом Сагайдачний був чоловік видатний для свого часу і вельми корисний для народного діла. Повернувши Україні її споконвічний громадський виборний лад у церковному та світському житті, що виходив з

інстинктів українського народу, Сагайдачний додав народові сили до дальшої боротьби”.

На вшанування пам'яті великого гетьмана рекомендуємо провести в бібліотеках ряд масових заходів.

Вечір-портрет “Найвидатніший український гетьман Петро Сагайдачний” можна провести за таким планом:

1. Походження Петра Сагайдачного.
2. Подвижник української держави.
3. Політичний і військовий діяч України.
4. Життя і діяльність Петра Сагайдачного – живий приклад служіння народу України.

Зацікавленості читацької аудиторії сприятиме історична подорож “Містами бойової слави гетьмана Сагайдачного”, вікторина “Ратник української землі”.

Питання вікторини можуть бути наступними:

1. Де і коли народився Петро Сагайдачний? (Село Кульчиці на Самбірщині, близько 1577-1578 рр.).

2. Яку освіту мав майбутній гетьман? (Львівська братська школа, Острозька греко-латинська академія).

3. В який період Сагайдачний з'явився серед запорожців? (1595 - 1596 рр.).

4. Назвіть найвидатніші перемоги війська Сагайдачного над турками. (1614 р. – Синоп; 1615 р. – Очаків; 1616 р. – Трапезунд; 1621 р. – Хотин).

5. За яких умов Сагайдачний погодився піти походом на Москву заради порятунку польського королевича Владислава? (Розширення козацької території, свобода на Україні православної вірі, збільшення кількості козацького війська, визнання з боку Польщі судової та адміністративної автономії України).

6. На чому наголошував договір між козаками і Польщею 1619 року? (Згідно з цим договором запорожці втрачали право на морські походи в Крим і Туреччину, кількість їхнього війська обмежувалась, автономія судова і адміністративна скасовувалась).

7. Які значні перемоги козацького війська сталися супроти договору? (Побили татар на Перекопі, спустошили турецьке місто Варну).

8. Завдяки гетьману Сагайдачному на Україні з'явився власний митрополит і шість єпископів. Коли це сталося? (1620 р.).

9. Які вчинки характеризують допомогу Сагайдачного українській церкві? (Виділення коштів на оновлення Богоявленського монастиря, Львівській братській школі, побудова церкви при Флорівському монастирі).

10. Що зроблено Сагайдачним для початку книгодрукування в Києві? (1615 р. при Київському братстві було засновано друкарню).

11. Коли помер великий гетьман? (10 квітня 1622 р. від рани отруйною стрілою, одержаної під час Хотинської битви).

При підготовці і проведенні заходів щодо вшанування пам'яті гетьмана П. Сагайдачного доречно використати літературу:

- Антонович В. Петро Конашевич Сагайдачний // Україна. – 1990. - № 1. – С. 24-25.
- Історичні постаті України: Іст. нариси: Зб. / Упоряд. та авт. вступ. ст. О.В. Болдирєв. – Одеса: Маяк, 1993. – С. 32-33.
- Історія України в особах: IX-XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – С. 239-246.
- Кашенко А. Оповідання про славне військо запорозьке низове. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – С. 102-114.
- Мордовець Д.Л. Сагайдачний: Повісті та роман. – Львів: Каменяр, 1989. – 302 с.
- Петро Сагайдачний: Іст.-док. кн. – К.: Веселка, 1992. – 62 с. – (Сер. “Гетьмани України”).
- Слабошпицький М.Ф. Українські гетьмани: Біогр. ескізи. – Кн. 1. – 1991. - № 12. – С. 15.
- Тулуб З.П. Сагайдачний: Іст. роман. – Днепропетровск: Промінь, 1990. – 752 с.
- Чайковський А.Я. Сагайдачний: Іст. роман у 3 кн. – К.: Дніпро, 1989. – 585 с. – (Б-ка іст. прози).
- Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 70 с.

Складач	Н.П. Супрунець
Редактор	О.Г. Полева
Відповідальний за випуск	Н.П. Авдєєнко
Комп'ютерний набір	В.І. Копійка
і верстка:	О.А. Яцкова

Підписано до друку _____
 Тираж 60 прим. Зам. № _____
 КМД відділу маркетингу ДОУНБ